

МАРИЈА ДУБАЧКИЋ

**КРИТИКА СВЕШТЕНСТВА У ВИЈОНОВОМ  
ВЕЛИКОМ ЗАВЕШТАЊУ  
И ГРАЖДАНСКОМ ЕРОТИКОНУ**

**САЖЕТАК:** Рад се бави сагледавањем начина на који је представљено свештенство у *Великом завештању* Франсоа Вијона и антологији *Граждански еротикон* коју је саставио Сава Дамјанов, са циљем да се на основу уочених сличности предочи смисао друштвене критике презентоване на овај начин. Рад тежи да отвори простор проблематизовању ове појаве на феноменолошком и хуманистичком, пре него само на социјалном плану, као и да појаве критике свештенства код Вијона у Француској и српском грађанском песништву на просторима некадашње Хабзбуршке монархије посматра у временско-просторном контексту, као и ван њега.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** *Велико завештање, Граждански еротикон, свештенство, критика, поезија*

## УВОД

Коегзистирање двеју страна, лица и наличја етичког поретка – његове инверзије на периферији полемика јавног живота – али, пре свега, потреба да се коегзистирање одржи у животу зарад функционисања социјума (безмало од почетка цивилизованог) говоре о цивилизованом и еманципованом – ако не више, онда богатије него било шта друго.

У јаз и дистанце објективног и активно спроводећег принципа, принципа реалности и принципа хипокритичног, упада човек, вечито сукобљен са оним што је превалентно – уколико жели да се високо формално кадрира – са оним што је потребно да се високо духовно успиње, оним што га куша онолико колико он куша

животворног и смртоносног у кокетирању са вечитом затвореношћу и ограниченима привида исправног, објективно доброг, и грешног.

Човеков свет трпи транзицију која је требало да има катализаторски фактор у погледу обликовања духа и живота. Такав свет трпи осавремењење у погледу просвећеног ума који тек из правила може родити антипод руралном, разрушеном, дисфункционалном поретку у ком се утицај расипао у полиперспективности која се темељи на несталном и осцилаторном, свеприсутном духовном расцепу уместо на дилемама образованог ума.

То је свет примитивног, свет традиционалног, свет устројеног човека – какви год тренд и тенденција устројства владали и побеђивали – од превенирања првог родоскрвног коитуса, те односа до формирања система који ће превенирати све што би скрнавило чврст храм, конструкцију онога што је неопходно да обезбеди јавни мир и хармонију спровођења превише писаног на, парадоксално, нимало чисте *шабуле расе*. Амбициозна идеја рађања природе припрате оној већ постојећој, човековој.

Идеја која је, захваљујући искренијим – ако не по правилу одважнијим – припадницима социјума омогућила да виде како море институционализованих – званичним или институцијом уцене, принуде, морално квазиоблигаторног низа ентитета спровођених – закона и конвенција функционише на најбитнијем делу емпиријског: у животу обичног човека. Животу увек довољно изузетном да прекрши правило и нашкоди, а онда и послужи као предмет распре – од анегдотског плана до ширег наравоученија општежића – а опет недовољно изузетном да измени – осим у мери сопствене одважности – и онеспокоји лажну меру постојаности свих ствари, до себе.

Без обзира на временску линију и конкретно окружење, формате и типове консензуса које су спознали, у којима су стасавали, одважнији појединци – незаstraшени љагом на сопственом имену од оних који производе љагу, а чега последице не трпе због номиналне супериорности – одметали су се једнако спектакуларно, једнако потресно (или смехотресно), разлучујући главне црте од којих се твори скица – скица човека који јесте оно што категорично одбија, и који није оно што му по задужењу двоструко намеће супервизија догматичног и супервизија етике – на чијим темељима почива номинално и индивидуално, исто колико и друштвено и опште.

Критика је у себи додатно узвисила начело истине јер је именовала непоменике – мимо свега и безобзирно према човеку – а обзирно према моралној дужности коју би требало да испуњава.

Фокална тачка и тангента у којој се састају вулнерабилност заједнице и њени конституенти врло брзо – логиком опсервације правила – постају водећи репрезенти друштва којима позиција на којој се налазе директно налаже строго, рестриктивно начело, те у зауздавању и савладавању живота под рестрикцијом, постају узвишени, живе као примери и служе као модели за васпитање, формуле успешног, дефиниција пожељног и као исходиште образованог, усмереног, профињеног и рафинисаног духа.

Уношењем полифоније у своја друштва, песници су добар пример „инфилтрирања” (истинитије би било рећи јасног *указивања на*) неспокоја дезилузионисањем друштва које – контрарно логици постојања рестрикције – гине да је прекрши, истомерно колико гине у покушају да је сачува, поправи, санира уколико се нађе пред опасношћу субверзивних појединаца. Субверзиван је свако ко је упознавао са лицем и наличјем онога што држи на окупу елементе које на окупу, истински, држи чињеница да су наденули име хостилном и ограничавајућем преко мере есенцијалног, надређеном који не верује у вертикалу поретка који му је поверен.

Зато се из мора главешина друштва као посебно интригантна тема издваја живот свештенства у два дистална друштва, француском и српском, одвојена временом и менталитетом, историјским околностима и друштвеним уређењем, али повезана врло сличним закључцима о изнимно важном стубу поретка.

Тема овог рада биће покушај портретизације свештеничке псеудопроминенције и хипокризије компаративном анализом елемената дела Франсоа Вијона *Велико завешћање* и *Гражданској ероџикона*, који је на основу песмарица српске књижевности XVIII и почетка XIX века приредио Сава Дамјанов.

## ФРАНСОА ВИЈОН ПРОТИВ РАСПУСНОГ КЛЕРА

Да се у француској *ључкој* књижевности XV века не осети, како пише Сретен Марић, „недостатак културе”, у „глувом добу” јавља се „Франсоа де Монкорбије, или де Лож, у књижевности назван Франсоа Вијон”.<sup>1</sup> Марић узима за неопходно и могуће да о Вијоновом делу говори као аутобиографском<sup>2</sup>, и стога је оно занимљиво као лична критика онога о чему се говори, и што се може повезати са *Гражданским ероџиконом* у ком су скупљене песме из приватних песмарица, које су записиване и преписиване

<sup>1</sup> Вијон, Франсоа. *Велико завешћање*. Превео Станислав Винавер. Београд, Српска књижевна задруга, 1960, 6.

<sup>2</sup> Исто, 9–10.

– то се не може искључити као опција – и као одраз ставова онога који их је сакупљао и записивао, ако не и сам стварао.

Вијон у XXX фрагменту<sup>3</sup> *Великој завештања* – које је настало као песникова исповест и јединствена слика, сведочанство из прве руке о животу у Паризу његовог доба – говори о исходиштима „таштог незнања” које га одвраћа од бивања великим и „госпаром”. Такође, говори како су неки од „лумпача” успели да утабају своје путеве ка учењаштву и да живе ослобођени стеге улудо потрошене младости. У овој скупини нашли су се фратри, за које децидирано тврди да су „преболели свакакве бољке”. Иако Вијон не пише о каквим се бољкама ради, из онога што следи ретроактивно се може претпоставити да се ради и о венеричним болестима.

Даље, у „Жалби лепе шлемарке”<sup>4</sup>, присутан је ламент једне остареле проститутке над младошћу која је представљала зенит њеног постојања и „господства”, пожељности и пријемчивости. Симптоматично је што Вијон, пишући о женама блуда и улице, не пише *ојџужујући их* већ осветљавајући низ околности у којима се доводе у питање околности постајања, егзистенцијални параметри женског страдалништва на улицама Француске XV века. Ово осветљава лице хуманитета једне априорно маргинализоване групе – истовремено постављајући шире питање третмана сексуалности и оних који би били опозит, а које проститутка у поменутој песми наводи као своје муштерије. Стихови су следећи: „Из руку узе ми господство – првенство / Да преда мном клоне мирјанин и поп, / Ту власт ми даје моје бајно женство...”<sup>5</sup>

Ово је поступак вишеструког разобличавања култа коме Вијон у једном потезу, дајући глас жени – специфичније, вокалност перспективи проститутке – одузима легитимитет на коме се темељи идолопоклонство Божијих гласноговорника. Сексуална девијантност, тенденције ка распиривању различитих содомија, телесна глад, распусност, расипништво (јер је сваки уживалац ових услуга „давао и шаком и капом”<sup>6</sup>) много су јасније исказани у синтези песме са компонентом хумористичног и иронизирајућег, са Вијоновим истанчаним осећајем за наглашавање атмосфере аморала, те је тако оно – што би Вијон могао да каже засебно о култу свештеника, тела, телесности, забранама сексуалности – исказано интегрисано са специфичним емоционалним набојем, у првом лицу.

Овако профилисана свештена лица остају актери и других песама *Великој завештања*.

<sup>3</sup> Исто, 62.

<sup>4</sup> Исто, 71–73.

<sup>5</sup> Исто, 71.

<sup>6</sup> Исто.

У LI песни Вијон отворено оптужује свештенике за учешће у постанку разврата, за злочин над девојкама блиставе части, чији живот постаје туробна свакодневица од момента када мушкарци – те свештеници између осталих – постану посредници у њиховом духовном, етичком и целоживотном паду: „Поштене беху, најпре, од ма̀ла, / Без једне љаге; блиста им част, / Па су наишле на каквог кала / Дијака, попа ил другог дасу”.<sup>7</sup> Тада они, који би требало да постулирају ауторитет и сигурност, постају они који рабе – експлоататори детињег и часног – постају виновници несрећа чији су (формално) главни противници, и постају егзекутори поретка који би требало да превенирају – не само учешћем у његовим зачецима – већ и храњењем и инсистирањем на постојању распусног.

У „Балади”, са поднасловом „Названа у опреци са Гонтијеом Слободаром”, најпрецизније и најраскошније у смислу осликавања и постављања позорнице амбијента, Вијон описује све што је претходно поменуто, а ово су само фрагменти:

На паперју меком поп задриго лешка,  
Пуцка добар мангал; соба: саг до сага,  
Крај њег Сидонија, госпођа му драга  
Лежущка, пљущка, тешка се и смешка,  
Бела је и нежна и спреда и страга.  
Пију врући бермет; тела су им нага,  
Милују се, љубе, гробу превасходно.<sup>8</sup>

Овде Вијоново иронизирање свештенства кулминира његовом тврдњом да „једино је благо кад се живи згодно”.<sup>9</sup> Чињеница да га људи, који су аспиратори царства Божијег, инспиришу у стварању фаме хедонизма греха и да га они – као прокламатори *онебесених* вредности и синоним за пост, устручавање, утеловљену инстанцу првог прага покајања и позив на метаморфозу животних искустава у небеска – још чвршће вежу за филозофију овоземаљског, један је од најдубљих, најживљих и уједно најефектних мотива *Великој завештања*.

На крају, у СХХХVII фрагменту, Вијон ову атмосферу изводи из интимних просторија у манастирско општежиће: „Пеку крем-торте, сирњачу масну, / А у поноћи џумбус-дармар; / [...] / Док Госпар спава, Госпа – ко ствар! / Они тад праве, све го и гола, / А без точкова – Јовина кола!”<sup>10</sup>

<sup>7</sup> Исто, 77.

<sup>8</sup> Исто, 94.

<sup>9</sup> Исто.

<sup>10</sup> Исто, 98.

Узевши у обзир да се ради о књижевном тестаменту, и то испеваном на француском, за разлику од латинског који је већ тада, „од пада Римских царстава, био само ’жоблен’ интелектуалаца и администратора”<sup>11</sup>, те који свему испеваном даје сигуран живот у колевци народа који ће, у својој мањини, ипак изабрати да се бави истинама које не могу бити детронизоване – за разлику од људи који су их себично задржавали у ексклузивитету привилегије која долази са привидом испуњавања услова за обављање одређених функција. У овом случају – религиозних, духовника.

## ГРАЖДАНСТВО И СВЕШТЕНСТВО

У предговору хрестоматији *Српске грађанске поезије*, осврћући се на историју рецепције и објављивања овог заборављеног дела српске књижевности, Боривоје Маринковић посредно скреће пажњу на *разнолик њемајски садржај* грађанског песништва. У свом есеју, „Српско грађанско песништво XVIII века”, Младен Лесковац наводи да су ове песме састављали махом „занатлије и трговци, затим ђаци и војници, – и свакако најпре млад свет међу њима”.<sup>12</sup> Лесковац, додуше, не залази дубље у тематику еротских песама које ће Сава Дамјанов претпоследње деценије XX века уврстити у *Граждански еројикон*. Доста парадоксално, Лесковац пропушта могућност да и у овим песмама види сатиричну ноту, као и у оним о Цинсарима, чији аспект темељније разрађује у есеју.

Сада, треба погледати на који начин су анонимни грађани српског друштва XVIII и XIX века сагледавали свештена лица<sup>13</sup>, а Владимир Папић сматра да

српска грађанска поезија, на међи између усменог и писаног, наставља традицију народних еротских лирских песама и поскочица, стварајући погодно тле за критичке осврте на деловање клера у профаном свету.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> Маринковић, Боривоје, уредник. *Српска грађанска поезија: XVIII и с њочейка XIX столећа*. I том. Београд, Просвета, 1966, 52.

<sup>12</sup> Лесковац, Младен. *Српско грађанско песништво XVIII века*. Нови Сад, Матица српска, 1946, 53.

<sup>13</sup> Невена Варница и Јелена Марићевић Балаћ су, сагледавајући еротске мотиве у дубровачкој поезији ранијег периода у поређењу са грађанским песништвом које је тема овог рада, приметиле сличности по питању критике свештенства. Ово је значајно приметити јер сведочи о томе да се ова тема не везује само за хронотоп простора данашње Војводине, и не само за православне свештенике (види: Варница, Н. и Марићевић Балаћ, Ј. „Еротски аспекти српског грађанског песништва и дубровачке поезије”, *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду*, 47(1), 2022, 171–186.

<sup>14</sup> Папић, Владимир. „Критика свештенства у делима српског и европског раног модерног доба”, у: *Лейойис Маишце српске*, књ. 503, св. 3, март 2019, 321.

У предговору другом, допуњеном издању из 2005. године, Дамјанов говори следеће:

Уопштено говорећи, сатирични ток српске еротграфије XVIII и почетка XIX века изражен је још од *Ерланџенској рукојиса* у поезији и Максимовићевог *Малој буквара за велику децу* у прози, при чему ће омиљени ликови ту бити жене, свештенство и калуђери [...].<sup>15</sup>

Осим чисто еротске релевантности, овако изражена хуморна компонента у српском литерарно-еротском стваралаштву, у првој унетој песми из *Ерланџенској рукојиса*, „Калуђерица ћелију мела / челију мела, чедо роди”, интересантан је прототип двоструког каљања очинства у тумачењу улоге свештених лица (попови, ђакони, протопопови).<sup>16</sup> Наиме не само да је доведен интегритет њихових личности у питање – односно, профаног сегмента – већ се као дискутабилан посматра њихов духовни иметак.

Иста тема обрађена је и у песми „Подигоше се циганчићи”, у којој „арлачију” „циганчићи” покушавају да ожене. Доводе жену, већ трудну (подразумевано, ван правила девичанства и брачног) чија аморалност је додатно наглашена речима њеног чеда које сведочи о очинству: „попова из Хопова / два ђакона из Јакова, / ђака из Оцака...”<sup>17</sup>

Узевши у обзир патрилинеарност српског друштва из овог периода, скрнављење култа светог и профаног је ултимативна трагика која игроказом прераста у (под)смеховни израз критике травестије произникле из недостатка скрупула и иступања изван правила грађанства и цркве истодобно. Узевши у обзир хришћанско третирање чуда живота и сакралност родитељства, те одређеност крвним, а онда и духовним очинством, калуђерица која пита сопствено дете о томе ко су му родитељи постаје сведок мрака духовно деструираног друштва овог периода, које са правом, услед свих историјских, политичких и духовних превирања може осећати расцепљеност – што објективним околностима (социјалним, тј. грађанским) што духовним – која су неодвојива од етичких.

У песми „Калуђер је светац”, почиње се са иронизирањем позиције калуђера његовим називањем свецем (узевши у обзир силу контраста коју носе описи његовог ширег делања). Деса-

<sup>15</sup> Дамјанов, Сава. *Граждански еројикон: еројске сџранице српске књижевности XVIII и почетка XIX века*. Друго, допуњено издање. Нови Сад, Stylos, 2005, 8–9.

<sup>16</sup> „А отац ми је девет поповах, / девет поповах, десет ђаковах, / и протопоп из преко плота”, 19.

<sup>17</sup> Исто, 69.

квалификација која започиње именовањем свецем онога ко по свим правилима заслужује прекореване, наставља се стављањем акцента на његово порекло, односно родитеље: „хунцвут Отац”<sup>18</sup> (раније споменут мотив), те мајка пропалица га готово унапред одређују. Помињање родитељства могло би се тумачити на следећи начин: човек који нема духовно упориште – елементе духовности и етичности у пореклу – а има недостатак интереса за профињање у својој стеченој служби, не тражи пут успињања на духовној лествици вредности, већ тражи најплодније тле за остваривање својих интереса. Интереси се задржавају у нискости примарне средине која опскрбљује личност суштинским идејама за њу карактеристичним (што у случају грађанске поезије овог периода интензивира трагику, јер није ствар дисфункционалног индивидуалисте већ целе социјалне групе), а које успешно опстају на тлу дужности таргетиране у крајњој тенденциозности воље за моћ.

У наставку песме описане су „љубавне” игре са женама, двострукост њиховог (ноћног) живота – како се „крз пенджеру вуку, / код куће се туку, / преко плота скачу...”<sup>19</sup>

Уместо на бденија, попови одлазе у шенлучење, проводе часове ван сваког задатог простора, искоришћавају жене, те користе сваку привилегију дужности као повод за малверзацију, опијање, лагање, варање, испољавање сексуалне девијантности и све толико интензивно и општепознато да уз институцију калуђера стоји институција *свећа* кривотвореног. Тако се песма завршава стиховима: „Ах од старина, / та је уведена / светиња вражија, / хунцвутска лажа / калуђерска!”<sup>20</sup> кулминирајући у оксиморонској природи синтагме „хунцвутска лажа калуђерска”, која најбоље говори о дискрепанци и међусловљености дужности и неиспуњавања дужности – дуализма живота, али само у формалном смислу. Бу-квални смисао је јасан у свим описаним радњама и несумњиво говори о хомогеној слици свештенства.

На крају, у још три песме јавља се мотив попова који заводе жене, и то на три различита начина. Први је где се развија тобоже љубавна игра – већ помињана – између калуђера и Кате, и где она попушта пред калуђеровим притисцима: „Дај, Като, дај душо, / да приноћим код тебе.’ / Ид’ одатле, црни враже, од мене; / пружићу ти и обадве, / ал’ не дам, те не дам, / заветна сам пак не дам!”<sup>21</sup> У другој песми, слична се радња одвија између буле и калуђера који ће јој вратити изгубљени прстен у недељу, када дође у његову ћелију:

<sup>18</sup> Исто, 51.

<sup>19</sup> Исто.

<sup>20</sup> Исто, 52.

<sup>21</sup> Исто, 75.



„Узе кала за ножицу, / повали је на асару – она мисли играће се”<sup>22</sup>, а напослетку стоји песма у којој се овакав однос између жене и калуђера одвија по утврђеном протоколу: „Ал’ говори архиђакон, / архиђакон, црна грива; / ’Лези доле, лепа Маро, / да т’ поновим место старо”<sup>23</sup>.

Све ово наговештава да су анонимни певачи грађанских песмарица били упознати са начинима на које су свештеници обљубљивали жене, како је изгледало „облигатно” понашање жена, те да је оваква ситуација била свакодневна, и да је овакво *стихопиво-рење* било израз исмевања и протеста против оваквог понашања.

## ЗАКЉУЧАК

Имајући све наведено у виду, потребно је проширити перспективу питањима која се надовезују на темељност у приступу покренутим темама.

Ако је човек лишен привилегија које друштво омогућава (свештенству), зашто није лишен тлаченичког норматива и слободан од пресије? Да ли је заиста регуларан човек изгнан из задовољства једнако као из функција јавног живота, и да ли би ово могла бити једна од главних порука и спона еротског и етичког? Да ли је Вијонова поезија, једнакомерно грађанској, одраз народског „шамара” онемо што покушава не само да га одвоји од онога за чим и сам жуди, већ покушава да му наметне осећај несносне кривице и трагике због простог бивања човеком?

Чак и покушај сепаратисања свести од актуелности дешавања, као и сепаратисања мисли од актера, делатника од онога што је прописано је узалудан. Механизми правде ће свакако скинути повез са свих лица и поводац са свих вратова те ипак, макар вековима касније, дати објашњење, нажалост, оног истога. Потреба и жеља за Вијоном, те еротском поезијом, не може се ни назвати реактуелизованом, јер поглед савременог човека можда има простора за ретроактивно – иза у хронолошком смислу – али квалитативно, није неопходно одмаћи далеко. Радикалније гледано – није неопходно уопште.

Видеће се гротеске једнако страшне и силне, видеће се сушти које се не могу аутоматизовати до мере непримећеног. У склопу лажне супремације коју савремен човек узима као подразумевану привилегију готово аксиоматске тежине, открива се вулгарност недостатности еволуције свести и рањивост идеје о поражавању

<sup>22</sup> Исто, 133.

<sup>23</sup> Исто, 163.

табуа сексуалности и морала. Чињеница да два појма корелирају толико снажно вековима након Вијона и грађданске поезије, те да су нераскидиво асоцијативно везани и у духу човека који се грчевито држи и свог појма *духа* и бенефита просвећености, говори о актуелности ове књижевности.

Када критика говори о сексуалности и о свештенству, толико опсежно, недвосмислено девалвирајуће, нужно је запитати се колико је исправно сваки описани тип понашања тумачити као интригу, узевши у обзир тумачење неопходности и неизоставности ових појава, као и општепознат карактер чињеница прекршаја јавног морала. Дискредитовање чињеничним је једино легитимно. Људи поменутих старина су то знали и ингениозност њиховог дела јесте у огољеном, које постаје моћније када се примарно везује за оне који прописују свакојаке одежде. Огољеност околности, тела, службе, дружбеница, скрнављење, раскидање са табуом – све су елементи које чињеничност налаже.

А ако је то и даље превише за делатни део менталитета савременог доба, онда постоје као документована свест. Истина је увек, и читава, и присутна и готова и спремна за човека. Човек за себе, у односу на њу, не може исто рећи.

Марија П. Дубачкић  
Филозофски факултет  
Универзитет у Новом Саду  
Одсек за компаративну књижевност  
dubackicm53@gmail.com